

Voor snellere adoptie van openheid is samenwerking tussen onderwijs en onderzoek nodig

Tekst: Marjolein van Trigt

Ondanks de overlap tussen de doelstellingen van de Open Science-community en die van Open Education, is er vaak binnen de instellingen en koepels sprake van twee gescheiden bewegingen. Samen optrekken en van elkaar leren versnelt de adoptie van openheid in onderzoek en onderwijs.

Op 9 februari 2022 vindt de ronde tafel-bijeenkomst Adoptie Open Science & Open Education plaats, een initiatief van de Versnellingszone Naar digitale (open) leermaterialen. Enthousiast, maar ook wat onwennig druppelen ongeveer dertig deelnemers Cursus- en vergadercentrum Domstad binnen. Voor de meesten is een fysieke ontmoeting lang geleden. Opgevangen in de wandelgangen: 'In Teams leek hij veel groter.'

Overlap benutten

Het thema van de ronde tafel-bijeenkomst is de overlap tussen Open Science en Open Education. De bewegingen die zich bezighouden met meer openheid in onderwijs en onderzoek lopen grotendeels tegen dezelfde kansen en uitdagingen aan, zoals de behoefte aan erkenning en waardering voor activiteiten die bijdragen aan meer openheid. Ook leeft in zowel onderzoek als onderwijs de angst dat meer openheid zal leiden tot een gebrek aan controle over wat er met het open materiaal gebeurt. Soms is de overlap heel tastbaar: een open acces artikel dat wordt ingezet in het onderwijs, is een open leermateriaal geworden. Toch trekken ze binnen de instellingen en koepels nog niet zo vreselijk veel met elkaar op om de adoptie van openheid in onderzoek en onderwijs te bevorderen. De bijeenkomst is bedoeld om daar verandering in aan te brengen.

Perfekte storm

In zijn introductie wijst Robert Schuwer, door dagvoorzitter Raymond Reesink ook wel de *godfather* van de open leermaterialen genoemd, op de 'perfekte storm' die gaande is. Vanuit Unesco zijn er aanbevelingen gedaan over zowel OER als over Open Science. Beide zijn ondertekend door de Nederlandse regering. Dat is terug te zien in het coalitieakkoord, waarin openheid als norm wordt benoemd, tenzij het de veiligheid in gevaar brengt.

Schuwer benadrukt dat open onderwijs veel meer behelst dan alleen open leermaterialen. Het gaat onder andere ook om het delen en hergebruik van best practices, werkwijzen en onderwijstechnologie.

Op de vraag wat de ronde tafel-bijeenkomst idealiter oplevert, antwoordt Schuwer: 'Concrete ideeën. Wat kunnen we gezamenlijk bereiken om processen rondom Open Education en Open Science in instellingen geïmplementeerd te krijgen?' Hij spreekt de hoop uit dat alle deelnemers teruggaan naar hun instelling met een duidelijk idee van wat ze zelf kunnen doen en wie ze daarvoor nodig hebben.

Uit een enquête op [versnellingsplan.nl](https://www.versnellingsplan.nl) en input uit twee congressen blijkt dat een aantal onderwerpen breed leeft, waaronder de behoefte aan goede randvoorwaarden, een antwoord op de vraag wie bepaalt wat open mag worden gepubliceerd, en het zichtbaar maken van wat er met gedeelde materialen gebeurt.

Opzet van de bijeenkomst

In twee rondes worden in een *world café*-setting vier thema's verkend en vervolgens geconcretiseerd:

1. Uitdagingen die een rol spelen bij het **stimuleren** van delen en publiceren van Open Access en Open Educational Resources
2. Uitdagingen die een rol spelen bij het **faciliteren** van het delen en publiceren van Open Access en Open Educational Resources
3. Het **gebruik en toepassing** van Open Access en Open Educational Resources in het onderwijs en onderzoek stimuleren
4. De kansen die er liggen om **instellingsoverstijgend** meer afstemming tussen en samenwerking op open vormen van onderzoek en onderwijs te realiseren

Voor de vierde tafel is in trek, wat ook niet zo vreemd is voor een instellingsoverstijgende bijeenkomst van deelnemers met uiteenlopende achtergronden. Tijdens de gespreksrondes blijkt dat het uitmaakt of er vooral mensen aan een tafel zitten bij wie het onderwijs het voornaamste referentiekader vormt, of juist mensen met een stevige voet in Open Science, of ondersteuners van bibliotheken, die zich ergens ertussenin bevinden. Vaak is het nog best lastig om de focus te houden op de overlap tussen beide.

Tafel 1: Stimuleren

Voor het stimuleren van delen en publiceren van open acces artikelen en open leermaterialen is het belangrijk voor onderzoekers en docenten dat hun openheid op enige wijze wordt beloond. Gedacht kan worden aan afsprakenstelsels met beleidsmakers, waarin wordt vastgelegd waaraan je je als onderzoeker of docent moet committeren. Erkennen en waarderen maakt daarvan een onderdeel uit.

De consensus aan deze tafel is dat het stimuleren van openheid in onderzoek en onderwijs zowel top-down als bottom-up moet plaatsvinden. Hoopgevend is het akkoord van de onderwijskoepels Universiteiten van Nederland (voorheen VSNU) en Vereniging Hogescholen op de verklaring Regie op leermaterialen. Er zal door hen worden gewerkt aan een groot aantal randvoorwaarden, zoals tijd, geld, kennisdeling en ondersteuning. Maar een bestuur van een hoger onderwijsinstelling kan ook nu al stappen zetten, door te stellen dat open de norm is, tenzij er goede redenen zijn om ervan af te wijken. Ook helpt het als een instelling hardop verkondigt dat onderwijskwaliteit een open component heeft. Subsidieverstrekkers kunnen eisen dat projectresultaten open worden gedeeld, zoals soms ook al gebeurt.

Daarnaast zou training in vaardigheden op het gebied van open publiceren en hergebruik onderdeel moeten zijn van de BKO- en SKO-trajecten in iedere instelling. Iedere instelling heeft een onderwijsdirecteur nodig die dit helpt te realiseren.

Aan de genoemde maatregelen hangt een prijskaartje: weliswaar levert hergebruik mogelijk tijdswinst op, maar het bouwen van platforms, het maken van goede materialen en het bieden van ondersteuning kost ook geld. Daar staat tegenover dat onderwijs door de belastingbetaler wordt gefinancierd en dus ook voor iedereen toegankelijk moet zijn. Dat meer openheid de toegankelijkheid en inclusiviteit van het onderwijs en onderzoek bevordert, kan best wat harder van de daken worden geschreeuwd, stellen de deelnemers aan deze tafel. Aandacht voor het onderwerp op onderwijskennis.nl zal daarbij zeker helpen - al is het wel belang dat er dan als de drommel meer onderzoek wordt gedaan, want deze website van NRO neemt alleen evidence-based kennis in behandeling en alleen Open Access-onderzoek. Werk aan de winkel dus voor onderwijsonderzoekers.

Tafel 2: Faciliteren

Betere ondersteuning van het delen en publiceren van Open Access en open leermaterialen begint bij meer duidelijkheid voor docenten. Nu weten zij vaak niet precies hoe het zit met auteursrechten, of welk materiaal op welk moment geschikt is om te delen. Door iedereen goed te informeren, vermindert een instelling de angst om te delen en dringt een 'open' cultuur tot in de haarvaten van de organisatie. Een eerste concrete actie is ondersteuning bij auteursrechtenkwesties door het oprichten van *copyright information points* of *copyright clearance centers*. Vaak zijn dergelijke ondersteuningspunten binnen de instellingen al aanwezig. Zo zijn er data competence centers of digital competence centers in het wo en het hbo, onder andere ter bevordering van FAIR data. Door de scope te verbreden, zouden de instellingen met *digital open competence centers* de open beweging in zowel onderzoek als onderwijs kunnen bevorderen.

Een tweede actie is het aanstellen van een informatiespecialist of domeinexpert per faculteit, die de taak krijgt om openheid te bevorderen en als ambassadeur op te treden binnen het onderwijs. Docenten hebben showcases nodig, voorbeelden van het gebruik van open leermaterialen die tot de verbeelding spreken. Eén van de drempels bij de adoptie van openheid is de vraag of het aangeboden materiaal wel van voldoende kwaliteit is. Om de onderwijskwaliteit te bevorderen, is meer transparantie over kwaliteitscriteria wenselijk, onder meer over de manier van aanbieden. Een docent kan er natuurlijk voor kiezen om iedere losse sheet op [edusources](#) te zetten, maar het is maar de vraag of dat de meeste meerwaarde genereert.

Of er criteria nodig zijn voor de vorm of de inhoud van open leermaterialen die in edusources worden opgenomen, moeten de instellingen zelf bepalen, geeft SURF desgevraagd aan. SURF doet dit niet. Waar het gaat om inhoudsaspecten, ligt het voor de hand om vakcommunity's kwaliteitstoetsen te laten opstellen, zoals dat bijvoorbeeld gebeurt bij HBO Verpleegkunde. Deze vakcommunity hanteert een vakspecifiek [kwaliteitsmodel](#) voor open leermaterialen. SURF ontwikkelde eerder een [stappenplan](#) voor het opstellen van een eigen kwaliteitsmodel. Peer reviews binnen de instelling of vakcommunity kunnen de onderwijskwaliteit verhogen. Een gezamenlijke repository voor Open Science en Open Education zou de kloof tussen beide verkleinen. [SURFsharekit](#) biedt hiertoe mogelijkheden. Er zijn multidisciplinaire teams nodig om materiaal en onderwijs op een hoger niveau te brengen, concludeert de tafel.

Tafel 3: Gebruik en toepassing

Tot dezelfde conclusie komt tafel 3, zij het via een andere weg. In het hbo komen onderwijs en onderzoek samen in het praktijkonderwijs. Producten die studenten hier in Living Labs ontwikkelen, blijven veelal 'gesloten' zolang onduidelijk is wiens taak het is om ze in te voeren in edusources of een interne repository. Dat is een gemiste kans, omdat een volgende jaargang studenten op het materiaal zou kunnen voortbouwen, zodat het steeds mooier en actueler wordt.

Bibliotheekmedewerkers van de VU en de RUG merken op dat hun instelling hiervoor een dienst aanbiedt: het team onderwijsondersteuning van de bibliotheek draagt zorg voor de opslag, ordening en ontsluiting van materialen. De docent of student is de inhoudsdeskundige en levert de metadata aan. Het ligt voor de hand om een dergelijke dienst in het hbo eerst in projectvorm op te zetten vanuit het Living Lab, en best practices te gebruiken om het management te overtuigen van de noodzaak ervan op de langere termijn. Voor de schaalbaarheid bedenkt deze tafel een model waarin een multidisciplinair team naast praktische ondersteuning ook onderwijskundige ondersteuning biedt aan een docent of student die zijn werk wil delen, en waarbij ook juridische zaken en kosten zijn georganiseerd. Wellicht zou het voor kleine educatieve uitgeverijen interessant zijn om mee te werken, bedenken ze. Het [stappenplan](#) voor het maken van open tekstboeken, dat recent is ontwikkeld door de Versnellingszone, wordt genoemd als goed voorbeeld, omdat

het precies aangeeft wie verantwoordelijk is voor welke taak in het proces. Ook zou er een *hackaton* kunnen worden georganiseerd met mensen vanuit verschillende plekken binnen de instelling om het proces ter plekke uit te vinden.

Bij de RUG is open onderwijs al onderdeel van een instellingsbreed Open Science-programma. Kennisuitwisseling vindt plaats doordat de projectleiders van de vijf pilaren van het programma elkaar geregeld spreken. Docentprofessionalisering op het gebied van openheid krijgt vorm in een (vrijblijvende) module voor de BKO over onder meer auteursrecht, open licenties en open leermaterialen.

Tafel 4: Instellingsoverstijgend

De deelnemers aan tafel 4 zien kansen op de thema's beleid, infrastructuur, erkennen & waarderen en kennisdeling. Om met het eerste te beginnen: de Unesco-verklaringen bieden een uitstekend aanknopingspunt om het gebruik van Open Education en Open Science te bevorderen. Openheid van onderwijs en onderzoek kan worden gezien als een publieke waarde. Door het als zodanig te formuleren in beleid, wordt openheid een vertrekpunt om bijvoorbeeld inclusiviteit en diversiteit in onderwijs en onderzoek te bevorderen.

De ict-infrastructuur voor onderzoek ondersteunt traceerbaarheid en vindbaarheid en kan daarmee als voorbeeld dienen voor een infrastructuur voor open leermaterialen. Iedere wetenschapper staat geregistreerd in ORCID, een systeem voor persoonsidentificatie. Ieder product heeft een unieke verwijzing, een DOI (digital object identifier). Daardoor weet een onderzoeker precies waar zijn of haar materiaal is geciteerd. Iets dergelijks zouden de bibliotheken, SURF en NWO voor open leermaterialen kunnen ontwikkelen. De ontwikkelaars kunnen de kunst afkijken bij Github, de omgeving voor programmeurs. Github ondersteunt niet alleen versiebeheer, maar ook review en co-creatie. De infrastructuur zou ruimte moeten bieden voor het opslaan en toetsen van zowel onderzoeksresultaten als leermaterialen. Belangrijk is de link met erkennen en waarderen: gebruikers verdienen erkenning voor het opbouwen van een open portfolio in deze omgeving.

Hergebruikcijfers kunnen bestuurders overtuigen van de meerwaarde van openheid. Tegelijkertijd spreekt de tafel de angst uit dat er een indicatorensysteem voor onderwijs ontstaat. Het systeem van meten is weten staat in het onderzoek ter discussie. Erkennen en waarderen is juist bedoeld om hier verandering in aan te brengen en ook naar andere zaken te kijken dan statistieken. Maar hoewel een docent of onderzoeker moet worden beloond voor openheid, benadrukt de tafel ook dat de vraag niet moet zijn *what's in it for me?* maar *what's in it for us?* Als docent en onderzoeker maak je materialen voor een community van lerenden. Een concrete actie om kennisdeling te bevorderen is het verzamelen en delen van goede voorbeelden van open onderzoek, open onderwijs en integratie van beide open bewegingen, in beleid en praktijk.

Voor een volgende keer

Een geslaagde bijeenkomst smaakt naar meer. Uit de zaal klinken suggesties voor een vervolgtraject. Zo wordt er geopperd om mensen uit de Open Science-community uit te nodigen die al zaken hebben geïmplementeerd, zodat er concrete voorbeelden voorhanden zijn om van te leren.

Een terugkerend thema is dat Open Science in het onderwijs meer behelst dan alleen het gebruik van open materiaal. Onderzoekers van de Universiteit Utrecht beschrijven in het manifest [Reshaping The Academic Self](#) hoe het onderwijs studenten kan voorbereiden op een wetenschappelijke carrière die in het teken staat van openheid. Dat stelt praktische eisen aan het onderwijs, want wanneer en hoe breng je de principes van Open Science naar docenten, studenten en promovendi? Hoe organiseer je een cultuur waarin het cool wordt gevonden om onderzoek te reproduceren, in plaats van altijd maar nieuwe onderwerpen te onderzoeken?

In een kleinere sessie zou de benodigde ict-infrastructuur voor open leermaterialen verder kunnen worden uitgedacht. Het is ook interessant om gezamenlijk een ondersteuningstraject door te lopen om te zien waar de docent of onderzoeker behoefte aan heeft (Reesink hoest op een manier waaruit een goed verstaander de term 'customer journey' kan oppikken).

Tot slot: het kan een valkuil zijn om meteen in (technische) oplossingen te denken. Soms is het verstandig om een stap terug te doen en je af te vragen waar bijvoorbeeld de behoefte aan traceerbaarheid van open leermaterialen vandaan komt. Is het echt nodig om hiervoor een technische oplossing te ontwikkelen? Is het misschien ook mogelijk om een cultuur te creëren waarin mensen de behoefte aan controle over hun werk loslaten en erop vertrouwen dat de volgende gebruiker er iets zinvols mee zal doen? Ook dat is een vraag die roept om een vervolgdiscussie.